

Economie en ethiek

Auteur(s):

Jong, E., de
Hoogleraar Internationale Economie, Katholieke Universiteit Nijmegen.

Verschenen in:

ESB, 85e jaargang, nr. 4288, pagina D2, 23 december 2000

Rubriek:

Dossier: Economie en ethiek

Trefwoord(en):

ten, geleide

De relatie tussen economie en ethiek krijgt steeds meer belangstelling. Het lijkt er soms op dat de mate waarin marktwerking en individualisme opgang maken gelijke tred houdt met de behoefte aan bezinning op de uitkomsten van de economische ontwikkeling. Economen kunnen best wat ethiek gebruiken: is wat zij teweegbrengen altijd wel zo gewenst? Dit ESB-dossier 'Economie en Ethiek' vraagt aan economen om hun eigen ideeën eens voor de spiegel te houden.

Geleidelijk aan voltrekken zich veranderingen in de economie. De overheid treedt terug en maakt plaats voor de markt. Niet iedereen is even gelukkig met de resultaten van deze verandering. Integendeel. De laatste jaren valt regelmatig kritiek te beluisteren. Premier Kok laakt de hoge salarissen die bestuurders van grote bedrijven met optieregelingen weten te verwerven. De WRR plaatst kritische kanttekeningen bij de wijze waarop in ons land de privatisering wordt uitgevoerd. De kerken bekritisieren de 'economisering' van de samenleving: draait straks alles om eigen gewin?

In de veranderende maatschappelijke verhoudingen verdwijnen tevens de traditionele platforms voor discussie. In de jaren zestig en zeventig was de samenleving verzuild: maatschappelijke organisaties, vaak van christelijke of sociaal-democratische signatuur, schaarden grote groepen deelnemers achter zich. In die zuilen werd gedebatteerd over normen en waarden. In een steeds meer individualiserende samenleving verliezen de zuilen langzaam aan betekenis.

Het vervagen van de traditionele verzuiling en de veranderingen in de economie zijn een goede reden om op zoek te gaan naar nieuwe platforms voor discussie. Het initiatief voor dit ESB-dossier 'Economie en ethiek', en de ESB-dossiers in het algemeen, passen in een ontwikkeling waarin maatschappelijke organisaties de aandacht voor zich opeisen op een nieuwe manier, namelijk door de discussie aan te zwengelen in media die een breed publiek bereiken. Dit ESB-dossier is tot stand gekomen dankzij de Reinier Post Stichting, een organisatie die vanuit een christelijke levensovertuiging streeft naar bezinning op de samenleving. Het dossier beperkt zich niet tot de christelijke ethiek. Er is gestreefd naar een wisselwerking tussen economie en ethiek in het algemeen.

In de kern gaat de discussie tussen economie en ethiek altijd over de spanning tussen twee waarden. Bijvoorbeeld die tussen individualiteit en solidariteit. Wordt de nadruk erg gelegd op het individu, bijvoorbeeld voor wat betreft de bekostiging van medicijnen, dan is de kans groot dat de zwakste niet in staat is op een minimaal niveau in zijn behoefte te voorzien. Krijgt, aan de andere kant, solidariteit gestalte door het collectief financieren van goederen, dan ontstaat het gevaar dat de individuele gebruiker hier misbruik van gaat maken, waardoor zelfs de hele collectieve voorziening gevaar kan lopen. Eenzelfde dilemma doet zich voor tussen charitas en prikkels. Wordt aan een persoon of groep veel steun om niet gegeven, dan is de kans groot dat de ontvangende partij geen of te weinig eigen initiatieven gaat ontwikkelen en afhankelijk wordt van deze steun. Hierdoor is ze uiteindelijk wellicht slechter af dan zonder steun. Aan de andere kant kan het altijd volledig vertrouwen op de werking van prikkels soms onmogelijk of onmenselijk zijn. Bijvoorbeeld omdat het bestaansniveau te laag is. Tijdelijke ondersteuning is dan de enige mogelijkheid.

De hierboven geschetste dilemma's zijn niet nieuw. Ook in de oudheid kwamen ze voor. Telkens heeft een samenleving naar een zekere balans tussen twee uitersten gezocht. Zolang een bestaand evenwicht nog voldoende draagvlak heeft, wordt het niet nodig gevonden het ter discussie te stellen. Veranderen echter de omstandigheden, dan kan het draagvlak afbrokkelen en komt de vraag op of het niet gewenst is de prioriteiten te verleggen. Naar onze mening leven we nu weer in een periode waarin door factoren als een hoog algemeen welvaartsniveau en internationalisering de waarden in de Westerse samenleving zijn gaan schuiven. Logischerwijs wordt dan ook de vraag actueel of bestaande instituties nog voldoen. Deze instituties staan immers voor een bepaald evenwicht tussen twee elkaar uitsluitende waarden. En als de instituties veranderen, bijvoorbeeld meer marktwerking, is de nieuwe situatie dan beter? Tenslotte, wat zijn de gevolgen voor de economie als wetenschap? Als morele, ethische vragen zo belangrijk zijn, moet de economische wetenschapsbeoefening daar dan geen rekening mee houden? Is de grote focus binnen de economie op het nut dan niet te beperkt?

In dit Dossier willen we een discussie over deze onderwerpen entameren. We starten met een verhandeling van Van Koesveld en Prij over de ontwikkeling in het denken over economie en ethiek in het beleid. Omdat naar onze mening de discussie tussen ethiek en economie niet los gezien kan worden van maatschappelijke ontwikkelingen in ruimer verband, bespreken Beugelsdijk en Halman kort de ontwikkeling in waarden die zich in verschillende economieën kan voordoen. De wijze waarop momenteel of in het verleden omgegaan wordt met de spanning tussen twee elkaar uitsluitende waarden wordt door verschillende auteurs (Van Beuningen, Boot, Brouwer en Schut) behandeld. Kimman laat zien hoe economie en ethiek door de tijd heen met elkaar in verhouding hebben gestaan.

Door de eeuwen heen hebben economen zich vaak gemakkelijk van een ethische discussie afgemaakt door te stellen: 'alles wat nut heeft

is goed'. Hoewel dit dossier benadrukt dat nut ook niet alles is, hopen we toch dat dit een nuttig dossier is.

Copyright © 2000 - 2003 Economisch Statistische Berichten (www.economie.nl)